

УДК 79.2; 78.2У.

DOI <https://doi.org/10.32782/2310-0583-2025-53-08>

АРХЕТИП ОДАРКИ З ОПЕРИ «КУПАЛО» А. ВАХНЯНИНА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНИХ РИС УКРАЇНСТВА

Оксана Пшенична – аспірантка кафедри історії музики, артистка хору оперної студії, Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка
<https://orcid.org/0009-0000-9924-5099>

У статті досліджується питання визначення архетипу головної героїні опери А. Вахнянина «Купало» Одарки з точки зору відображення у ньому ментальних рис українства. Особливе місце у статті відводиться аналізу драматичної лінії персонажу опери з підкресленням очевидного тісного зв'язку її особистісної сутності з рисами українського національного характеру. Методологія дослідження базується на історичному, аналітичному, описовому, музично-текстологічному, джерелознавчому та ретроспективному методах. Такий методологічний підхід дає можливість дослідити риси українського характеру в образі головної героїні, сягаючи глибин української історії. Наукова новизна розвідки полягає в тому, що у статті вперше досліджується жіночий образ української опери крізь призму таких категорій, як ментальність української нації, архетип та специфіка його історичного формування на території України. Метою роботи є визначення архетипу головної героїні опери А. Вахнянина «Купало» Одарки, що стає можливим завдяки проєкції ментальних рис українства на цей персонаж. Композитор створив образ Одарки, наділивши його яскравою національною самобутністю, що дало можливість проаналізувати цей архетип жіночого образу української опери з точки зору відображення у ньому ментальних рис українства. Національна приналежність Одарки до України реалізується її сповіданням звичаїв, повір'їв та традицій рідної землі. Головні героїні, як і українці, також властивий антеїзм – непорушний зв'язок з рідною землею. Суперечність сутності Одарки полягає в тому, що, незважаючи на те, що її рідним батьком є Омар-паша, основу її архетипу становить українське начало. Образ Одарки містить ліричність – одну з основних рис українського національного характеру; риси амазонок, а саме тісний зв'язок з рідною землею та індивідуалізм. Знаходимо складові частини архетипу Берекіні в образі Одарки – втілення зв'язку з природою та захист особистого простору за потреби. Образ головної героїні відповідає жертвовому архетипу, оскільки ця риса Одарки виступає головною під час прийняття нею ключового рішення у кульмінації опери.

Ключові слова: українська опера, жіночий образ, драматична лінія ментальності, архетип, національний характер.

Вступ. Образ Одарки з опери «Купало» галицького композитора Анатолія Климовича Вахнянина, відносимо до яскравого втілення жіночих персонажів в українських операх, створення якого поповнило національну скарбницю професійного музичного мистецтва України. Не випадково звертаємось до творчості А. Вахнянина, який наче був автодидактом, та перш за все він був людиною широких обріїв. Автор опери – психологічної драми «Купало» – відомий український громадсько-політичний діяч, композитор, педагог і журналіст. Значну частку його творчого доробку складають сольні вокальні твори, що закономірно, адже сам композитор був талановитим виконавцем-солістом. А. Вахнянин завжди цікавився музикою до драматичних вистав і наполегливо працював у цій сфері. Досвід у написанні сольних вокальних та хорових творів став у пригоді А. Вахнянину під час створення низки музично-драматичних вистав, а також сприяв його професійній еволюції, яка спонукала його до звернення до одного з найскладніших музично-театральних жанрів – опери. Активний музично-громадський діяч, А. Вахнянин протягом усього

свідомого життя боровся з несприятливими соціальними умовами на шляху розвитку національної музичної культури і був піонером у багатьох її царинах.

Аналіз досліджень. Композитор створив образ головної героїні опери «Купало», пізнання архетипу якої неможливе без аналізу ментальних рис українства. Вперше вони розглядалися на зламі XIX–XX ст. ст., у час інтенсифікації національних рухів, і знайшли наукове обґрунтування в таких працях, як «Дві руські народності» М. Костомарова, «Хто такі українці і чого вони хочуть?» М. Грушевського, «Світогляд українського народу» І. Нечуя-Левицького. Поняття ментальності досліджували у своїх працях науковці С. Кримський та В. Заблоцький.

У статті проаналізовано працю К. Юнга «Архетип і колективне несвідоме», а також досліджено бачення поняття архетипу польською науковицею Б. Тухонською у проєкції на відображення ментальних рис українства в образі Одарки з опери «Купало» А. Вахнянина. Завдяки ґрунтовній праці Я. Горака, присвяченій творчості А. Вахнянина загалом та опері «Купало» зокрема, у дослі-

дженні висвітлено, як особливість особистості Одарки передано музичними засобами.

Мета статті – дослідити архетип головної героїні опери А. Вахнянина «Купало» Одарки з точки зору відображення у ньому ментальних рис українства. Особливе місце у статті відводиться аналізу драматичної лінії персонажу опери з підкресленням очевидного тісного зв'язку її особистісної сутності з рисами українського національного характеру.

Виклад основного матеріалу. С. Кримський та В. Заблоцький окреслюють ментальність як характеристику специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами. Згідно з баченням проблематики ментальності науковцями, змісту ментальності притаманні усталені, карбовані історичним досвідом форми і способи виразу інтелектуальних та емоційних реакцій стереотипи поведінки, архетипи культури та соціопсихологічна налаштованість соціальних суб'єктів [1, с. 369]. Менталітет залежить від виду діяльності людини та території, на якій вона проживає. Образ Одарки відображає її національну приналежність до України та її духовної традиції, і це виявляється вже у першій сцені опери – ворожіння на річці в ніч на Івана Купала. Головна героїня не просто живе в українському селі – вона сповідує його звичаї, ритуали та традиції.

Науковці, які займалися процесами формування та історичного розвитку українського менталітету, звертали увагу на потребу дослідження та глибинного аналізу його фундаментальних складових частин – архетипів як підсвідомих колективних уявлень, стародавніх автентичних цінностей, що закладаються у свідомість нації століттями і передаються від покоління до покоління через досвід та успадковуються біологічно, втілюються у певних образах, символах, міфах [2]. Міфологічні засади мислення наших пращурів несли образне уявлення про навколишню дійсність, основою якого виступає етнічне моделювання світу, традиції та зв'язок з уживанням його етнічно мовних, образних та символічних засобів. У цьому контексті використовуємо поняття архетипу, яке визначає структурно-семантичну основу як соціолінгвального й суспільнокультурного феноменів, що набувають міфологічного статусу [3]. Архетип Одарки вбирає у себе багатовікові характеристики ментальних рис українства разом з притаманними лише їй особистісними якостями.

Відомо, що поняття архетипу походить від традиції платонізму і виступає першоосновою у аналітичній психології, автором якої є Карл Юнг. Архетип, за К. Юнгом, становить комплекс позаперсонального досвіду та образ, який концентрує навколо об'єкта такі психологічні ситуації, які являють собою певну дію і структуру перинних образів колективної позасвідомої фантазії та категорію символічної думки, яка організує уявлення, що надходять ззовні [4].

За онтологією польської науковиці Барбари Тухонської, архетип постає як культурна та соціальна категорія, своєрідний символ колективної, національної ідентичності, що зберігся навіть у найнесприятливіші соціально-історичні обставини. Основний посыл теорії Б. Тухонської полягає у тому, що соціально-історична онтологія трансформується в онтологію культурну, тобто в таку, в якій тематизується існування людських спільнот, людської історії, буття людини у спільнотах, в історії та суспільному світі, але перш за все через їхній культурний аспект. Всі ці аспекти розглядаються в онтології культури і є культурною конституцією буття. Досвід історичності показує нам, що наше власне буття завжди розгортається в історичній площині, отже, кожна ситуація, в якій ми опиняємося, локалізується історично [5, с. 1].

Драматична лінія Одарки з опери «Купало» А. Вахнянина отримує свій розвиток у складний період української історії XVI–XVII ст. ст. – під час татаро-монгольських набігів на українські землі, і визвольної боротьби народу у протистоянні агресору. Сприймаючи цей сюжет крізь призму світогляду сучасного глядача, можемо дійти висновку, що незважаючи на те, що опера була написана у 1892 році, її сюжет перекликається з трагічною реальністю російсько-української війни 2022 року. Композитор звертається до теми, яка хвилювала і зараз хвилює глядача, – до теми одвічної боротьби українського народу із загарбниками.

Тож особисті перипетії головної героїні нерозривно пов'язані з тогочасним українським суспільством. У опері композитор втілює побут тогочасного українського суспільства, для підкреслення його колориту у музичному матеріалі він спирається на народнопісенну традицію, стилізуючи, а подекуди й цитуючи лірично-побутові, героїчні, обрядові та купальські пісні. А. Вахнянин створює сюжет опери «Купало», акцентуючи увагу глядачів саме на національній самотності головних героїв полотна.

Постать Одарки розглядаємо у контексті її приналежності до жертвового жіночого архетипу.

Культурні архетипи відіграють важливу роль у формуванні усвідомлення моральних цінностей українців, сприяють розвитку почуття належності до національних традицій та зміцненню ідентичності, а також забезпечують орієнтацію в часопросторових вимірах, що є суттєвими складовими частинами національної свідомості. На думку науковців, існують такі головні українські національні архетипи: Дому, Поля, Долі, Землі, Світла, Роду, Матері, Храму, Часу [6; 7].

Володимир Янів, Микола Костомаров, Дмитро Чижевський вважали основними рисами українського національного характеру емоційність, глибоку ліричність, прагнення свободи, пояснюючи ці особливості міцним зв'язком українців з природою рідної землі. Таким чином, український кордоцентризм протягом тисячоліть взаємодіє з антеїзмом [8].

Повноцінна характеристика образу Одарки неможлива без підкреслення її чуттєвості та емоційної вразливості – однієї з основних рис українського національного характеру. Одарка – молода дівчина, у серці якої живе палке кохання до хороброго хлопця Степана. Завдяки аналізу драматичної лінії образу Одарки саме у такому ключі можемо спостерігати, як персонаж, який відносимо до жертвовного жіночого архетипу, також отримує характеристику ліричної героїні. Ліричний герой – індивідуалізований та типізований самодостатній образ-переживання названий займенником Я (рідше – Ти, Ми), наявний у ліричному творі або низці таких творів, доля якого відрізняється від біографії автора [9]. Загалом образ ліричного героя (героїні) формується у сприйнятті рецепієнта під враженням висловлених у творі автором почуттів, переживань, рефлексій. Отже, і Одарка, як лірична героїня опери, концентрує в собі духовно-естетичний та екзистенційний досвід покоління українців XVI–XVII ст. ст., стає центром суб'єктивності, в якому перетинаються внутрішній і зовнішній світи.

Драматична лінія головної героїні розвивається в умовах повсякденного життя українського народу з його звичаями, обрядами та традиціями. У цьому контексті можемо говорити про риси української ментальності, якими наділив Одарку автор опери «Купало», розкриваючи їх за допомогою музичного та драматичного матеріалу. Архетип Жінки виступає однією з головних складових частин українського менталітету, тож образ Одарки через свою національну приналежність отримує його якості. Аналізуючи драматичну лінію цього персонажу, ми можемо чітко виявити у ньому втілення рис цього архетипу. Архетип

Жінки поєднує універсальність образу матері, який несе у собі символ продовження роду; матір постає берегинею родинного багаття; вона уособлює мир, спокій, любов; матір асоціюється із землею як територією, яку треба засівати, обробляти і захищати. Безперечно, визначення архетипу Жінки є вагомим етапом на шляху дослідження української ментальності як складової частини історико-культурного простору світу [10].

Образ Одарки вбирає у себе традиції західноєвропейської ранньоромантичної опери в переосмисленні на національному ґрунті, тому його цінність для української культури є особливо високою, оскільки «Купало» ознаменувала новий виток розвитку української опери, поєднавши народну традицію та європейські мистецькі тенденції.

Одарка зростала в мальовничому українському селі, де дівчина зустріла свого коханого Степана – молодого і відважного хлопця. Вона вбирала з роками любов до рідної землі, у ній зростало бажання створити щасливу сім'ю. Природа давньої України завжди була щедрою до її мешканців – достатня кількість води, родюча земля, тому на її території панував культ родючості – жінки-матері, який став основою ментальності українського народу. Давні українці уподібнювали засівання землі і продовження роду, вони вірили, що від землі і жінки залежали майбутнє і добробут цілої спільноти.

Сягаючи глибин української історії, маємо також врахувати, що на території причорноморських та приазовських степів проживали відомі амазонки. Відповідно, дві ключові риси українського характеру – тісний зв'язок з рідною землею та індивідуалізм – мають свої історичні та географічні обґрунтування. Прямими пращурами сучасних українців були трипільці, кіммерійці, таври, скіфи, сармати та слов'яни, які вшановували Богиню-Матір як покровительку домашнього затишку та добробуту. Ця інформація дає нам змогу провести паралель з образом Одарки, адже А. Вахнянини наділяє головну героїню вільнолюбністю та жертвністю. Зазначимо, що особливість персонажу полягає у переживанні нею глибокої психологічної драми. Власне, завдяки цим важким подіям Одарка відкриває перед глядачем сутність своєї персоналії.

Без сумніву, Одарка зображена в опері тими архетиповими рисами, які з дитинства закладають у дівчат орієнтир бути Жінкою-берегинею. Сформувалася певна традиція трактувати архетип Жінки-берегині як ментальний інваріант для української жінки. Однак часто у сучасному

суспільстві цей образ сприймається обмежено, здебільшого як символ жінки, яка займається виключно домашніми справами, приготуванням їжі та народженням дітей. Насправді ж концепція Берегині включає значно ширший спектр рис українського національного характеру. Культ матері-землі та берегині роду істотно вплинув на формування світогляду українців, що відобразилося у глибокій повазі до жінки. Образ жінки в традиційному суспільстві був не лише символом продовження роду та підтримки домашнього вогнища, але й втіленням зв'язку з природою та захисту особистого простору за потреби.

Архетип Жінки-берегині настільки міцно закріпився у світогляді українців, що навіть у період Середньовіччя Україна уникнула долі європейських жінок, які були звинувачені у відьомстві та спалені на вогнищах. В Україні також не існувало культу батька, що знаходить підтвердження як у давніх фольклорних джерелах, так і в археологічних знахідках. На українську ментальність вплинула яскрава слов'янська міфологія з її суто жіночими образами русалок, мавок, Берегині, Лади, Мокоші, Лелі [10].

Розглянемо детальніше образ Одарки з точки розу проявлення у ньому жертвності, на якій і базується жертвний архетип. Звернемось до витоків формування такого типу архетипу на території України. Слід зазначити, що з приходом християнства дещо змінилось ставлення до жінок, оскільки акцент з поняття родючості було перенесено на ідеал самопожертви, жертвності. Біблійний архетип Марії як жінки-страдниці справив значний вплив на формування образу жінки в українській ментальності. Нове трактування сутності жінки під впливом християнства привело до виникнення на території України світоглядної бінарності, яка зберігається досі. З одного боку, український менталітет продовжує шанувати образ жінки як важливої та рівної чоловікові в суспільстві, з іншого – жертвність і терпіння розглядаються як характерні риси жінки. Вплив патріархальних норм, що не зовсім відповідають традиційному українському світогляду, позначився на пізньому фольклорі та знайшов відображення у творах українських письменників і поетів, де часто зображуються теми самопожертви матері, страждання покинутої дівчини-покритки. Синтез християнського та язичницького світогляду став однією з основних характеристик українського менталітету.

Звернемось до розвитку трагічних подій сюжету опери, щоб прослідкувати, як Одарка сприймає зміну реальності та які рішення при-

ймає відповідно до її внутрішніх орієнтирів. Зав'язка драматичного конфлікту розгортається на яскравому тлі святкування Купала. Сюжет опери гармонійно передає типові риси української театральної традиції, поєднуючи дві основні драматичні лінії: ліричну, що розповідає про кохання між Одаркою та Степаном, та історико-героїчну, яка зображує боротьбу між двома ворогуючими таборами – українським селом і татарськими завойовниками. У центрі цих конфліктів постають ключові персонажі: старий козак Максим, який є прийомним батьком Одарки, та Омар-паша разом зі своїм військовим загоном. Вже на початку першої дії, коли дівчата ворожать, пускаючи вінки на воду, виникає перша драматична напруга: вінок Одарки тоне. Для головної героїні та її подруги Галі ця подія стає сумним символом долі молодої дівчини і створює основу для розвитку сюжетної лінії. На тлі цієї обрядової сцени відбувається знайомство глядача з образом Одарки та зародження конфлікту опери «Купало». Несподіваний напад татар порушує мирне і спокійне життя села, і ось вже після весняних пісень, танців і хороводів Купальського свята козацький загін, очолюваний коханим Одарки – Степаном, вирушає в похід проти ворога.

Внаслідок нападу татар Одарка та Максим разом з іншими мешканцями українського села опиняються у полоні. Головна зав'язка драматичної лінії дівчини полягає у тому, що вона постає перед важким рішенням, який зображено у опері як переломний пункт драми. Одарка стикається з глибокою психологічною драмою у своєму житті, їй потрібно зробити важкий вибір. А важким він є для неї через поєднання у її образі вільнолюбності та жертвності, які суперечать одне одному у цій ситуації. Оскільки від рішення дівчини залежить доля односельчан, її переживання стоять у центрі уваги всіх мешканців села. Паша обіцяє відпустити полонених, якщо Одарка погодиться залишитися у його гаремі. У цей напружений момент третьої дії опери, звучить відома арія головної героїні «Нема мені порадоньки», яка розкриває внутрішні протиріччя дівчини. З одного боку, Одарка розуміє, що хоче пожертвувати собою заради своїх близьких, а з іншого – вона переживає величезний біль, через те, що повинна зламати себе і піти у гарем, бути з нелюбом. У цей момент прослідковуємо наявність ключових рис українського характеру у сутності особистості Одарки, а саме тісний зв'язок з рідною землею, який проявляється у бажанні пожертвувати особистою незалежністю в ім'я свободи близьких, та індивідуалізм – силь-

ний внутрішній стержень, який не дає їй зламати себе і покоритися волі ворога.

Коли дівчина опиняється у надскладних обставинах, її жертвність проявляється ще в іншому ракурсі. Головна героїня гордо відкидає спробу Омара-паші взяти її у свій гарем, і за це її засуджено до страти. Саме цей вибір Одарки характеризує її як персонажа, який відповідає жертвному архетипу, оскільки в ім'я власної дівочої честі вона жертвує власним життям і обирає смерть, а не заможне та безпечне життя в гаремі паші. Одночасно з жертвністю своїм вибором головна героїня проявляє яскравий особистісний індивідуалізм, залишаючись вірною самій собі. Інших полонених з рідного села Одарки прирікають на тяжкі муки, і тільки розповідь Максима рятує усіх: Одарка – рідна донька Омара. Після напружених, драматичних подій автор завершує оперу «Купало» несподіваною та радісною розв'язкою: щасливий паша відпускає бранців і мириться з козаками.

На основі аналізу музичного матеріалу опери загалом та образно-сміслових особливостей партії Одарки зокрема окреслюється один з провідних ракурсів, у якому вибудовується втілення головної героїні на сцені, що веде, у свою чергу, до розкриття її архетипу. Звернемось до особливостей стилю опери «Купало» – однієї з перших народних психологічних драм нового різновиду опери того часу, першої повноцінної опери в Галичині, якою А. Вахнянин заклав основу для професійного розвитку оперної творчості наступних українських композиторів. Головним витоком опери у праці музикознавця Я. Горака наводиться німецький зінгшпіль, який композитор адаптував на галицькому ґрунті у жанрі співогри [11]. У опері композитор поєднав історичний та психологічний компоненти і створив жанр опери, який наближається до історико-психологічного жанру. Театрознавець Ю. Станішевський зазначає, що опера «Купало» А. Вахнянина характеризується виразним мелодизмом, глибокими зв'язками з фольклорними джерелами та народнопісними традиціями М. Лисенка. Окрім того, в опері простежуються впливи популярних оперних партитур італійських, французьких та австрійських композиторів. Значну роль у ній відіграє емоційна лірична образність, її тематизм часто будується на пісенно-романсовій інтонаційності. Отже, композитор створює такий музичний матеріал опери, який завдяки своїй опорі на народну традицію (чим характеризується і драматичний план опери) стає міцним фундаментом для творення багатогранного образу Одарки, який несе мен-

тальні риси українства. Завдяки пісенно-романсовій інтонаційності опери Одарка знаходить своє втілення як лірична героїня.

Створюючи оперу, композитор прагнув наблизити її до народної творчості, акцентуючи увагу на яскравому національному колориті, який отримав своє втілення як в образі Одарки так і в інших образах твору. Психологізм є одним з основних засобів характеротворення головної героїні. Її психологічний стан глибоко передано в арії «Нема мені порадоньки», яка є важливою для розкриття музичного мислення А. Вахнянина. Розглянемо, як композитор музичними засобами творить головний образ оперного полотна у центральному номері опери «Купало» – арії «Нема мені порадоньки», яка органічно вписується в розвиток драми і є повністю обґрунтованою з психологічної точки зору. Основне емоційне навантаження цієї арії полягає в почутті приреченості героїні на смерть, в ній чітко проявляється бажання автора розкрити психологічну драму героїні. Одарка переживає безвихідь, згадуючи про щастя, якого так давно прагнула. В арії вона просить односельчан поставити в церкві вінок з барвінку на спогад про неї. Твір написаний у простій тричастинній формі, в якій крайні розділи наближені до мелодизованого речитативу, основою якого виступають народнопісенні мотиви. В першому реченні можна почути інтонації старогалицьких елегій, які набувають особливого забарвлення без зітхальних інтонацій і декламаційності. На словах «весь мій вік, безталанна я» можна вловити відгомін голосінь. Середній розділ контрастує з крайніми, виконуючи роль перехідного моменту, й виражається в баркарольних ритмах та романсовій мелодиці, поєднуючи елементи пісні-романсу зі свободою декламації. Музичний аналіз арії вказує на те, що композитор використовує саме таку мелодику не випадково. Адже цей музичний матеріал створює тісний зв'язок з рисами особистості Одарки, які притаманні рисам українського національного характеру. Баркарольні ритми можемо трактувати як любов до рідної землі та її природи, романсову мелодику – як втілення ліричності головної героїні, а декламацію – як вираження її внутрішньої сили та незалежності.

Композитор змальовує головну героїню надзвичайно незалежною, і ця риса проявляється у виборі кохання та долі, під час відстоювання особистої гідності, ставленні до традицій та громадських ролей. Незалежним жіночим образом української опери також виступає Наталка з опери «Наталка Полтавка», завдяки цій рисі характеру проводимо паралель між цими персонажами.

Остання, незважаючи на обставини, виявляє сильну внутрішню волю у виборі свого коханого, вона відмовляється від залищань заможного Возного, чим демонструє незалежність від матеріальних благ і соціальних умов. Одарка, порівняно з Наталкою, зазнає набагато більшого зовнішнього тиску (напад татарами, загроза її родині), однак вона не піддається волі чужих обставин, і її рішучість допомагає їй пройти через труднощі. Дівчина не дозволяє зовнішнім факторам керувати її життям, навіть якщо це означає боротьбу і жертви. Одарка не втрачає своєї незалежності у складних виборах, а саме у своїх почуттях до Степана. Її рішучість і здатність діяти в моменти загрози підкреслюють її сильний характер і відданість власним переконанням. Образи обох героїнь характеризуються сильним почуттям власної гідності. Під час розгляду двох головних героїнь у площині їхнього ставлення до традицій та громадських ролей слід зазначити, що вони залишаються вірними українським народним традиціям і своєму роду. Наталка, піддаючись тиску з боку матері, все одно проявляє гідність і незалежність, тримаючись за свої переконання. Одарка, перебуваючи в умовах військових і соціальних потрясінь, також тримається за свою приналежність до роду, рідного села і культурних традицій.

Першими виконавицями образу Одарки були оперні співачки Марія Павликівна та Марія Литвиненко-Вольгемут. Друга дія опери вперше зазвучала на святкуванні, приуроченому п'ятдесятиріччю видання «Русалки Дністрової» 2 лютого 1888 року під батуту самого автора – Анатолія Вахнянина, де партію Одарки виконала Марія Павликівна. Перша постановка остаточної повної версії опери відбулася 5 грудня 1929 року в Харківському театрі опери та балету за редакцією М. Вериківського. Образ Одарки у цій постановці втілила Марія Литвиненко-Вольгемут, постать якої є надзвичайно цінною для української опери, адже її сміливо можна вважати фундаторкою

виконавства жіночих образів українських опер. «Для «Купала» театр дав найкращі артистичні сили. Образ Одарки, створений М. Литвиненко-Вольгемут, настільки яскравий і закінчений, що на довгі роки лишиться зразком, і навряд чи вдасться його комусь перевершити» [12, с. 6].

Висновки. Багатогранний образ Одарки зокрема та опера «Купало» композитора А. Вахнянина загалом становлять творчу перемогу автора. Незважаючи на несприятливий час для українського мистецтва, у якому він творив, полотно стало однією з перших народних психологічних драм нового різновиду опери того часу та першою повноцінною оперою в Галичині.

На прикладі розвитку драматичної лінії головної героїні Одарки проаналізовано, як архетип жіночого образу української опери містить відображення ментальних рис українства. Твір являє собою потужну зброю у формуванні сильного українського світу у свідомості глядачів, оскільки закликає українців звернутися до своїх коренів і пізнати самих себе. Образ Одарки наділений яскравою національною приналежністю до України, вона ревно сповідує звичаї, повір'я та традиції рідної землі. Парадокс головної героїні полягає в тому, що, незважаючи на те, що її рідним батьком є Омар-паша, основу архетипу Одарки становить її українське начало. Образ Одарки містить ліричність – одну з основних рис українського національного характеру. Звертаючись до історичних глибин образу, знайдемо риси амазонок у архетипі Одарки. Сюди відносимо дві ключові риси українського характеру – тісний зв'язок з рідною землею та індивідуалізм. Складові частини архетипу Берегині також притаманні Одарці – втілення зв'язку з природою та захист особистого простору за потреби. Відповідно до розвитку драматичної лінії, образ Одарки відповідає жертвовному архетипу, оскільки вона вирішує пожертвувати своїм життям в ім'я власної дівочої честі.

Література

1. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
2. Гордійчук О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2018. № 1 (84). С. 15–19.
3. Ігнат'єва С. Архетип матері в українському щоденниковому дискурсі. *Філологічні студії: науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2015. № 14. С. 170–178.
4. Юнг К. Архетип і колективне несвідоме. Київ: Астролібія, 2018. 608 с.
5. Kijanowska L. Toposy muzyczne w operach i pieśniach Stanisława Moniuszki i ich oddźwięk w kulturze ukraińskiej. *Konferencja międzynarodowa Moniuszko in memoria: tez. rap. międzyn. konf., m. Poznań, 22 lutego 2019 r.*
6. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.
7. Міщенко М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В. Каразіна. Філософські перипетії*. 2014. № 1130. С. 90–94.

8. Гнатюк Я. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій: монографія. Івано-Франківськ: ПНУ, 2010. 184 с.
9. Ліричний герой. URL: <https://archive.org/details/literaturoznachat1/page/n562/mode/1up?view=theat> (дата звернення: 03.01.2025).
10. Світлицька В. Жіночі архетипи як важливий складник ментального устрою українців. *Південно-українські наукові студії*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14–15 грудня. 2022 року). Одеса, 2022. С. 152–154.
11. Горак Я. Анатоль Вахнянин і становлення музичного професіоналізму в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.). Львів: Сполом, 2009. 232 с.
12. Ткаченко Ю. Державна столична опера. «Купало». *Вісник ВУЦВК*. 1929. № 285. С. 6.

References

1. Filosofs'kyj ency'klopedy'chny'j slovny'k. (2002) [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. gol. red. V. Shy'nkaruk. Ky'yiv: Abry's, 742 p. [in Ukrainian].
2. Gordijchuk, O. (2018) Arxety'py' ukayins'koyi mental'nosti: social'no-filosofs'ky'j analiz. [Archetypes of the Ukrainian mentality: socio-philosophical analysis]. *Announcer of the Ivan Franko Zhytomyr State University. Philosophical Sciences. Zhy'tomy'r*. No. 1 (84). P. 15–19 [in Ukrainian].
3. Ignat'yeva, S. (2015) Arxety'p materi v ukayins'komu shhodenny'kovomu dy'skursi. [The archetype of the mother in Ukrainian diary discourse]. *Philological Studies: Scientific Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University. Kryvyi Rih*. No. 14. P. 170–178 [in Ukrainian].
4. Yung, K. (2018) Arxety'p i kolekty'vne nesvidome. [Archetype and the collective unconscious]. Ky'yiv: Astrolyabiya, 608 p. [in Ukrainian].
5. Kijanowska, L. (2019). Toposy muzyczne w operach i pieśniach Stanisława Moniuszki i ich oddźwięk w kulturze ukraińskiej. [Musical topos in the operas and songs of Stanisław Moniuszko and their resonance in Ukrainian culture]. *Moniuszko in memoria: Tezy. Raporty z międzynarodowej konferencji. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*. P. 45–56 [in Polish].
6. Kry'ms'ky'j, S. (2008) Pid sy'gnaturoyu Sofiyi. [Under the signature of Sofia]. Ky'yiv: Publishing house “Kyiv-Mohyla Academy”. 367 p. [in Ukrainian].
7. Mishhenko, M. (2014) Ukayins'ki nacional'ni arxety'py': vid kolekty'vnogo nesvidomogo do usvidomlenoyi nacional'noyi identy'chnosti (do aktual'nosti metodologiyi arxety'pichnogo analizu). [Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious to conscious national identity (to the relevance of the methodology of archetypal analysis)]. *Announcer of the V. Karazin Kharkiv National University. Philosophical Peripetias*. No. 1130. P. 90–94 [in Ukrainian].
8. Gnatyuk, Ya. (2010) Ukayins'ky'j kordocentry'zm u konflikti mifologij ta interpretacij. [Ukrainian Cordocentrism in the Conflict of Mythologies and Interpretations: a monograph]. Ivano-Frankivs'k: PNU, 184 p. [in Ukrainian].
9. Liry'chny'j geroj. [Lyrical hero]. Retrieved from: <https://archive.org/details/literaturoznachat1/page/n562/mode/1up?view=theat> [in Ukrainian]
10. Svitly'cz'ka, V. (2022) Zhinochi arxety'py' yak vazhly'vy'j skladny'k mental'nogo ustroyu ukayinciv. [Female archetypes as an important component of the mental structure of Ukrainians]. *South Ukrainian scientific studies: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference*. Odesa. P. 152v154 [in Ukrainian].
11. Gorak, Ya. (2009) Anatol' Vakhnyany'n i stanovlennya muzy'chnogo profesionalizmu v Galy'chy'ni (druga polovy'na XIX – pochatok XX st.). [Anatol Vakhnyanin and the formation of musical professionalism in Galicia (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. L'viv: Spolom, 232 p. [in Ukrainian].
12. Tkachenko, Yu. (1929) Derzhavna stoly'chna opera. “Kupalo”. [State Metropolitan Opera. “Kupalo”]. *News VUCzVK*. No. 285. P. 6 [in Ukrainian].

Oksana Pshenychna – Postgraduate Student at the Department of Music History, Artist of the Opera Studio Choir, Lviv National Academy of Music named after M.V. Lysenko

The archetype of Odarka from the opera “Kupalo” by A. Vakhnianyn as a reflection of the mental traits of Ukrainianness

The article explores the issue of defining the archetype of the main character of A. Vakhnianyn's opera “Kupalo” Odarka from the point of view of the reflection of the mental features of Ukrainianness in it. A special place in the article is given to the analysis of the dramatic line of the opera character, emphasizing the obvious close connection of her personal essence with the traits of the Ukrainian national character. The research methodology is based on historical, analytical, descriptive, music-textological, source-based, and retrospective methods. Which provide an opportunity to explore the traits of the Ukrainian character in the image of the main heroine, reaching the depths of Ukrainian history. The scientific novelty of the research lies in the fact that it is the first time that the female image of Ukrainian opera is explored through the prism of such categories as: the mentality of the Ukrainian nation, the archetype and the specifics of its historical formation on the territory of Ukraine. The aim of the work is to determine the archetype of the main character of A. Vakhnianyn's opera “Kupalo” Odarka, which becomes possible due to the projection of mental traits of Ukrainianness onto this character. The composer created the character of Odarka, endowing it with a bright national

identity, which made it possible to analyze this archetype of the female image of Ukrainian opera from the point of view of reflecting the mental traits of Ukrainianness in it. Like Ukrainians, the main heroine is also characterized by antheism – an unbreakable bond with her native land. The contradiction in the essence of the main character lies in the fact that despite the fact that her father is Omar Pasha, the basis of Odarka's archetype is her Ukrainian part. The character of Odarka embodies lyricism – one of the main features of the Ukrainian national character; the features of the Amazons – a close connection with their native land and individualism. The image of the main character corresponds to the sacrificial archetype, since this trait of Odarka is key when she makes an important decision.

Key words: *Ukrainian opera, female character, dramatic line, mentality, archetype, national character.*